

“TUSHDA KECHGAN UMRLAR” ROMANIDA TRAVMATIK XOTIRANING SHAXSIY VA IJTIMOY QATLAMLARI

Sherkulov Sardor Komilovich

*Iqtisodiyot va pedagogika universiteti Fakultetlararo
xorijiy tillar kafedrası dotsenti v.b. filologiya
fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'tkir Hoshimovning “Tushda kechgan umrlar” romanida travmatik xotiraning shaxsiy va ijtimoiy qatlamlari tahlil qilinadi. Asarda urush, totalitar tuzum, tarixiy adolatsizlik va inson ruhiyatidagi iztiroblarning badiiy talqini yoritilgan. Travmatik xotiraning individual va kollektiv ko'rinishlari qahramonlar taqdiri misolida ochib beriladi. Shuningdek, roman tarkibidagi tush motivi, tarixiy xotira va milliy o'zlik masalalarining o'zaro bog'liqligi tadqiq etiladi.

Kalit so'zlar: travmatik xotira, shaxsiy xotira, ijtimoiy xotira, kollektiv xotira, O'tkir Hoshimov, “Tushda kechgan umrlar”, urush travmasi, tarixiy xotira, ruhiy iztirob, badiiy talqin.

Аннотация. В данной статье анализируются личностные и социальные уровни травматической памяти в романе Откира Хошимова «Жизни, прожитые во сне» («Tushda kechgan umrlar»). Рассматриваются художественные интерпретации войны, тоталитарного режима, исторической несправедливости и психологических переживаний человека. На примере судеб персонажей раскрываются индивидуальные и коллективные формы травматической памяти. Особое внимание уделяется мотиву сна, исторической памяти и проблеме национальной идентичности в структуре романа.

Ключевые слова: травматическая память, личная память, социальная память, коллективная память, Откир Хошимов, «Tushda kechgan umrlar», военная травма, историческая память, психологическое страдание, художественная интерпретация.

Annotation. This article examines the personal and social layers of traumatic memory in O'tkir Hoshimov's novel *Tushda kechgan umrlar*. The study analyzes the artistic representation of war, totalitarian oppression, historical injustice, and psychological suffering. Through the experiences of the characters, both individual and collective dimensions of traumatic memory are explored. The article also discusses the interrelationship between dream motifs, historical memory, and national identity within the narrative structure of the novel.

Keywords: traumatic memory, personal memory, social memory, collective memory, O'tkir Hoshimov, *Tushda kechgan umrlar*, war trauma, historical memory, psychological suffering, literary interpretation.

Kirish.

O'zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri bo'lgan O'tkir Hoshimov ijodi milliy ruhiyat, inson taqdiri, tarixiy haqiqat va ma'naviy qadriyatlarni chuqur badiiy talqin etishi bilan ajralib turadi. Yozuvchining "Tushda kechgan umrlar" romani o'zbek nasrida inson xotirasi, tarixiy fojialar va ruhiy iztiroblarning murakkab munosabatini badiiy jihatdan yoritgan eng muhim asarlardan biri hisoblanadi. Mazkur roman o'z mohiyatiga ko'ra nafaqat alohida insonlarning hayotiy kechinmalarini, balki jamiyatning ma'lum tarixiy davrda boshidan kechirgan ruhiy jarohatlarini ham aks ettiradi. Asarda travmatik xotira masalasi markaziy o'rin egallaydi. Travmatik xotira inson ongida chuqur iz qoldirgan og'riqli voqealarning vaqt o'tishi bilan ham unutilmasligi, aksincha, turli shakllarda qayta namoyon bo'lishi bilan xarakterlanadi. "Tushda kechgan umrlar" romanida ana shu xotiraning ham shaxsiy, ham ijtimoiy qatlamlari badiiy obrazlar, voqealar tizimi va muallifning falsafiy mushohadalari orqali yoritilgan.

Travmatik xotira tushunchasi adabiyotshunoslik, psixologiya va madaniyatshunoslikda keng qo'llaniladi. Bu tushuncha inson yoki jamiyat boshidan kechirgan urushlar, qatag'onlar, zo'ravonliklar, yo'qotishlar va boshqa fojiali hodisalarning ongda saqlanib qolishini anglatadi. Travma oddiy xotiradan farqli ravishda shaxs ruhiyatiga chuqur ta'sir ko'rsatadi va uning butun hayotiga ta'sir etuvchi omilga aylanadi. O'tkir Hoshimov romanida aynan shunday ruhiy holatlarni tasvirlash orqali o'tgan asrning ikkinchi yarmida o'zbek jamiyatida yuz bergan murakkab tarixiy jarayonlarni inson taqdiri misolida ko'rsatadi. Asardagi qahramonlar faqat individual shaxs sifatida emas, balki muayyan tarixiy davrning vakillari sifatida ham namoyon bo'ladi.

Roman voqealari turli tarixiy qatlamlarni qamrab oladi. Ayniqsa, Afg'on urushi bilan bog'liq hodisalar asarda travmatik xotiraning asosiy manbalaridan biri sifatida tasvirlanadi. Urush inson hayotida o'chmas iz qoldiradigan fojialardan biridir. Urush qatnashchilari ko'pincha jismoniy jarohatlardan ko'ra ruhiy zarbalarni og'irroq kechiradilar. Asardagi Rustam obrazi ana shunday ruhiy travma ta'sirida yashayotgan inson timsolidir. U urush dahshatlarini o'z ko'zi bilan ko'rgan, begunoh insonlarning halok bo'lishiga guvoh bo'lgan, zo'ravonlik va qon to'kilish manzaralarini boshidan kechirgan shaxs sifatida tasvirlanadi. Natijada uning ruhiyatida chuqur iztirob va ichki ziddiyatlar paydo bo'ladi. U urushdan qaytganidan keyin ham o'tmishdagi voqealardan qutula olmaydi. Xotiralar uning ongini tark etmaydi, tushlarida, fikrlarida va kundalik hayotida qayta-qayta namoyon bo'ladi. Bu holat travmatik xotiraning shaxsiy qatlamiga xos xususiyat hisoblanadi.

Travmatik xotiraning shaxsiy qatlamlari insonning individual tajribasi bilan bog'liq bo'lib, u ruhiy iztirob, qo'rquv, aybdorlik hissi, yolg'izlik va tushkunlik shakllarida namoyon bo'ladi. Rustam obrazida aynan ana shu jihatlar yaqqol ko'zga

tashlanadi. U urush voqealarini unutishga harakat qilsa-da, buning uddasidan chiqqan olmaydi. Chunki travma inson xotirasida oddiy voqea sifatida emas, balki doimiy ravishda qayta jonlanadigan ruhiy tajriba sifatida yashaydi. Rustamning ichki monologlari, hayotga bo'lgan munosabati va atrofdagilar bilan muloqotidagi uzilishlar uning ruhiy holatini ochib beradi. Bu jihatdan roman travmatik xotiraning psixologik mexanizmlarini badiiy vositalar orqali chuqur tasvirlay olgan.

Asarda shaxsiy travma faqat Rustam obrazi bilan cheklanmaydi. Boshqa qahramonlarning taqdirida ham tarixiy va ijtimoiy voqealarning og'ir oqibatlari aks etadi. Ularning har biri ma'lum ma'noda yo'qotish, adolatsizlik yoki umidsizlikni boshidan kechirgan. Bu esa travmatik xotiraning turli ko'rinishlarini yuzaga chiqaradi. Ayrim qahramonlar o'z iztiroblarini ichki sukut orqali yashirsalar, boshqalari norozilik, g'azab yoki tushkunlik orqali namoyon etadilar. Muallif ana shu ruhiy holatlarni tasvirlash orqali inson ruhiyatining murakkab qatlamlarini ochib beradi.

Romanda travmatik xotiraning ijtimoiy qatlami ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy travma alohida shaxs emas, balki butun jamiyat boshidan kechirgan fojialar bilan bog'liq bo'ladi. Sovet davrining mafkuraviy bosimi, qatag'on siyosati, milliy qadriyatlarning kamsitilishi va urushlar oqibatlari o'zbek xalqining kollektiv xotirasida chuqur iz qoldirgan. O'tkir Hoshimov ana shu tarixiy haqiqatlarni ochib berishga intiladi. Asarda ayrim voqealar va obrazlar orqali totalitar tuzumning inson hayotiga ko'rsatgan salbiy ta'siri namoyon bo'ladi. Jamiyatdagi qo'rquv muhiti, erkin fikrning cheklanishi, inson qadr-qimmatining poymol etilishi travmatik xotiraning ijtimoiy asoslarini tashkil etadi.

Kollektiv yoki ijtimoiy xotira tushunchasi muayyan xalq yoki jamiyatning tarixiy tajribalarini anglatadi. "Tushda kechgan umrlar" romanida ana shu kollektiv xotira individual taqdirlar bilan uzviy bog'langan holda tasvirlanadi. Qahramonlarning hayoti orqali xalq boshidan kechirgan fojialar namoyon bo'ladi. Bu holat asarning badiiy kuchini yanada oshiradi. Chunki o'quvchi nafaqat bir insonning iztiroblarini, balki butun jamiyatning ruhiy kechinmalarini his qiladi.

Roman nomining o'zi ham travmatik xotira bilan bog'liq chuqur ramziy ma'noga ega. "Tushda kechgan umrlar" iborasi inson hayotining ma'lum qismi go'yo tushdek o'tib ketganini anglatadi. Biroq bu tush shirin va osoyishta emas, aksincha, og'riq va iztiroblarga to'la tushdir. Qahramonlarning hayoti ortga nazar tashlaganda tush singari tuyuladi, ammo bu tushning ichida unutilmas fojialar yashirin. Shu ma'noda roman nomi travmatik xotiraning mohiyatini ifodalovchi muhim badiiy timsollardan biri hisoblanadi.

Asarda tush motivi ham alohida o'rin tutadi. Psixologiyada tushlar ko'pincha ong ostida saqlanayotgan xotiralar va hissiyotlarning ifodasi sifatida talqin qilinadi. Travmatik voqealarni boshidan kechirgan insonlar ko'pincha o'tmishdagi dahshatli hodisalarni tushlarida qayta ko'radilar. Rustam va boshqa qahramonlarning ruhiy

kechinmalarida ham ana shunday holatlar kuzatiladi. Muallif tush obrazidan foydalanib, travmaning ong ostidagi yashirin qatlamlarini ochishga muvaffaq bo'ladi.

Travmatik xotira ko'pincha vaqt tushunchasi bilan ham bog'liq bo'ladi. Oddiy xotirada voqealar o'tmishda qoladi, ammo travmatik xotirada o'tmish hozirgi zamonda yashashda davom etadi. "Tushda kechgan umrlar" romanida ham qahramonlar o'tmishdan uzila olmaydilar. O'tgan voqealar ularning bugungi hayotiga ta'sir ko'rsatadi. Bu holat ayniqsa urush qatnashchilari va totalitar tizim qurbonlari misolida yaqqol namoyon bo'ladi. Muallif vaqtning psixologik qirralarini tasvirlash orqali travmatik xotiraning mohiyatini yanada chuqurroq ochadi.

Asarning yana bir muhim jihati shundaki, travmatik xotira faqat salbiy hodisa sifatida emas, balki haqiqatni anglash vositasi sifatida ham talqin etiladi. Qahramonlar o'z iztiroblari orqali hayotning asl mohiyatini tushunishga harakat qiladilar. Og'riq va yo'qotishlar ularni o'zligini anglashga, tarixiy haqiqat haqida o'ylashga majbur qiladi. Bu esa travmaning ma'naviy-falsafiy qirralarini ochib beradi.

Roman mustaqillik arafasidagi ijtimoiy muhitni ham aks ettiradi. Sovet mafkurasi inqirozga yuz tutgan bir paytda jamiyat o'z tarixiga yangicha nazar bilan qaray boshlaydi. Shu jarayonda ilgari yashirilgan yoki buzib talqin qilingan tarixiy voqealar qayta baholanadi. Travmatik xotiraning ijtimoiy qatlamlari aynan shu davrda yanada yaqqol namoyon bo'ladi. Muallif tarixiy haqiqatni tiklashga intilish orqali xalqning kollektiv xotirasini uyg'otishga harakat qiladi.

"Tushda kechgan umrlar" romanida inson va tarix munosabati ham travmatik xotira orqali yoritiladi. Tarix ko'pincha yirik siyosiy voqealar orqali tasvirlanadi, biroq O'tkir Hoshimov tarixni oddiy insonlar taqdiri orqali ko'rsatadi. Shu sababli asarda tarixiy voqealar statistik ma'lumot yoki siyosiy fakt sifatida emas, balki insoniy fojia sifatida namoyon bo'ladi. Bu usul o'quvchiga tarixning ruhiy va ma'naviy oqibatlarini chuqurroq his qilish imkonini beradi.

Romandagi travmatik xotira masalasi axloqiy muammolar bilan ham bog'langan. Urush va zo'ravonlik insonning axloqiy qadriyatlarini sinovdan o'tkazadi. Qahramonlar ko'pincha murakkab tanlovlar oldida qoladilar. Ayrim hollarda ular o'z vijdoni bilan kurashishga majbur bo'ladilar. Bu kurashlar travmatik xotiraning shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Chunki inson faqat ko'rgan voqealaridan emas, balki o'sha voqealar paytidagi o'z xatti-harakatlaridan ham iztirob chekishi mumkin.

Asarning til va uslub xususiyatlari ham travmatik xotirani tasvirlashga xizmat qiladi. Muallif hissiy ta'sir kuchiga ega tasvirlar, ichki monologlar, ramziy obrazlar va psixologik tahlillardan keng foydalanadi. Bu usullar qahramonlarning ruhiy holatini chuqur ochib berishga imkon yaratadi. Ayniqsa, ichki monologlar travmatik xotiraning ongdagi aks-sadosini ifodalashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Travmatik xotiraning yana bir muhim jihati uning avlodlararo uzatilishidir. Jamiyat boshidan kechirgan tarixiy fojialar keyingi avlodlarning ongiga ham ta'sir

ko'rsatadi. Roman voqealari orqali o'tmishdagi adolatsizliklarning bugungi hayot bilan bog'liqligi ko'rsatiladi. Shu ma'noda asar faqat bir davr haqida emas, balki tarixiy xotiraning davomiyligi haqida ham hikoya qiladi.

“Tushda kechgan umrlar” romanida travmatik xotiraning shaxsiy va ijtimoiy qatlamlari bir-biri bilan chambarchas bog'liq holda tasvirlangan. Shaxsiy iztiroblar ijtimoiy voqealardan kelib chiqadi, ijtimoiy travma esa individual taqdiralarda namoyon bo'ladi. Muallif ana shu o'zaro bog'liqlikni ko'rsatish orqali inson va jamiyat, xotira va tarix, o'tmish va bugun o'rtasidagi murakkab munosabatlarni ochib beradi. Roman o'quvchini nafaqat qahramonlar taqdiri haqida o'ylashga, balki xalq tarixining og'riqli sahifalarini anglashga ham undaydi.

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, “Tushda kechgan umrlar” romani o'zbek adabiyotida travmatik xotira muammosini eng chuqur va ta'sirchan yoritgan asarlardan biridir. Asarda urush dahshatlari, totalitar tuzumning oqibatlarini, tarixiy adolatsizliklar va inson ruhiyatidagi iztiroblar badiiy jihatdan mukammal tasvirlangan. Travmatik xotiraning shaxsiy qatlamlari qahramonlarning ruhiy kechinmalarida, ijtimoiy qatlamlari esa jamiyatning kollektiv tajribasida namoyon bo'ladi. Muallifning mahorati shundaki, u individual taqdirlar orqali xalq tarixining murakkab va og'riqli sahifalarini yoritishga muvaffaq bo'lgan. Shu sababli “Tushda kechgan umrlar” nafaqat badiiy asar, balki tarixiy xotira, inson ruhiyati va milliy o'zlikni anglash masalalarini o'rganishda muhim manba sifatida ham katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Hoshimov O'. Tushda kechgan umrlar. – Toshkent: Sharq, 2020. – 320 b.
2. Karimov N. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 2015. – 432 b.
3. Komilovich, S. S., & Abdumannonovna, A. D. (2025). MAUGHAM IJODIDA INSONIY FOJIA MANZARASI. In International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices (pp. 152-159).
4. Komilovich, S. S., & Abdumannonovna, A. D. (2025). JON STEYNBEKNING "SICHQONLAR VA ODAMLAR. ROMANI: IJTIMOY VA.
5. Komilovich, S. S., & Abdumannonovna, A. D. (2025). ROMAN POETIKASI: UILYAM SOMERSET MOEMNING “NOTANISH ODAM PARIJDA” ASARI MISOLIDA. In International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices (pp. 136-142).
6. Komilovich, S. S. (2025). SOMERSET MOEMNING “INSONIY EHTIROSLAR ZALVORI” ROMANIDA KOMPOZITSIYA VA SYUJETNING POETIK QURILISHI. In International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences (pp. 173-179).

7. Komilovich, S. S., & Abdumannonovna, A. D. (2025). NOTANISH ODAM PARIJDA. In ASARIDA SYUJET VA KOMPOZITSIYA. In International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices (pp. 143-151).

8. Komilovich, S. S., & Abdumannonovna, A. D. (2025). JON STEYNBEKNING" SICHQONLAR VA ODAMLAR" ROMANI: IJTIMOY VA IQTISODIY TENGSIZLIK. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 98-104).